

LEGAL PROTECTION OF CHILDREN IN INHERITANCE PROCEDURES AFFECTED BY GENDER-BASED VIOLENCE

Marina Mijatović

Institute of Serbian Culture Prishtina – Leposavic, Republic of Serbia, marina.mijatovic@gmail.com

Abstract: Gender-based violence within the family poses a serious challenge for the legal system, especially in the context of inheritance proceedings. This paper addresses the legal aspects of protecting children affected by gender-based violence and its impact on inheritance disputes. An analysis of the current legal framework identifies key shortcomings in the legal protection of children in cases where violence and inheritance disputes are intertwined. Special emphasis is placed on the application of legal norms in practice, as well as on obstacles that hinder the exercise of children's rights in these complex situations. The paper further discusses the existing mechanisms of legal protection, highlighting the need to improve the legislative framework and strengthen the interdisciplinary approach in addressing these issues. In this context, the role of judicial authorities, social services and other professionals involved in the child protection process is analyzed. The aim is to provide a comprehensive overview of legal challenges and recommendations that can contribute to more effective protection of children in inheritance proceedings affected by gender-based violence.

Keywords: gender-based violence, inheritance proceedings, legal protection, children's rights, legal framework, legislative reforms.

ПРАВНА ЗАШТИТА ДЕЦЕ У НАСЛЕДНИМ ПОСТУПЦИМА ПОГОЂЕНИМ РОДНО ЗАСНОВАНИМ НАСИЉЕМ

Марина Мијатовић

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Република Србија,
marina.mijatovic@gmail.com

Апстракт: Родно засновано насиље унутар породице представља озбиљан изазов за правни систем, посебно у контексту наследних поступака. Овај рад се бави правним аспектима заштите деце погођене родно заснованим насиљем и његовим утицајем на наследноправне спорове. Анализом важећих законских оквира идентификују се кључни недостаци у правној заштити деце у случајевима где се насиље и наследни спорови преплићу. Посебан акценат стављен је на примену законских норми у пракси, као и на препреке које отежавају остваривање права деце у овим комплексним ситуацијама. Рад даље разматра постојеће механизме правне заштите, истичући неопходност унапређења законодавног оквира и јачања интердисциплинарног приступа у решавању ових питања. У том контексту, анализирана је улога правосудних органа, социјалних служби и других стручњака који учествују у процесу заштите деце. Циљ је пружити свеобухватан преглед правних изазова и препорука које могу допринети ефикаснијој заштити деце у наследним поступцима погођеним родно заснованим насиљем.

Кључне речи: родно засновано насиље, наследни поступци, правна заштита, права деце, правни оквир, реформе законодавства.

1. УВОД

Наслеђивање представља једну од основних институција грађанског права, кроз коју се регулише пренос имовине са преминуле особе на њене наследнике. Овај правни процес има дубоке породичне, економске и социјалне импликације, нарочито када су у питању малолетни наследници који зависе од правне заштите државних механизма. У идеалним околностима, наследни поступци треба да обезбеде правичну расподелу имовине и заштиту најрањивијих чланова породице, међу којима су најчешће деца. Међутим, у случајевима где је присутно родно засновано насиље, ови поступци постају додатно сложени и често недовољно ефикасни у заштити права деце. У контексту наследног права, смрт физичког лица мора бити званично утврђена од стране надлежног стручног лица, уз прецизно одређивање датума, сата и минута њеног наступања. Ова процедура није само формалност, већ представља кључни корак у одређивању круга наследника и њихових права. Посебан значај огледа се у ситуацијама где постоје спорови или покушаји манипулације наследним поступком, нарочито у случајевима родно заснованог насиља, где се малолетни наследници или жртве могу наћи у неповољном положају. Тачно утврђивање времена смрти од суштинске је

важности за спречавање злоупотреба, попут незаконитог искључивања појединих лица из наследног поступка, манипулације тестаментом или вршења притисака на жртве да се одрекну својих законских права. У породицама у којима је било насиља, наследноправни односи често су додатно оптерећени економском контролом и дискриминацијом, што може утицати на правичност расподеле имовине. Због тога је неопходно осигурати транспарентност и правну исправност у утврђивању чињеница о смрти, како би се обезбедила адекватна заштита малолетних и других угрожених наследника (Рачић 2022: стр. 288). Правни системи различитих држава предвиђају различите механизме заштите малолетних наследника, али у случајевима родно заснованог насиља, ови механизми често нису довољно ефикасни. Деца могу бити изложена манипулацији у поступцима наслеђивања, било од стране родитеља који користе своју правну моћ да их лише наследних права или од стране других чланова породице који користе правне и друштвене механизме за утицај на исход поступка. Традиционални друштвени обрасци, ослоњени на културне и верске норме, и даље утичу на положај жена, укључујући и њихова наследна права. У појединим заједницама, девојчицама је ускраћено или ограничено право на образовање, а чак и када стекну основно образовање, често су под притиском да не наставе школовање, већ да се посвете браку и породици. Оваква друштвена очекивања одражавају се и на питања наслеђивања, где су жене често у неповољном положају у односу на мушке сроднике. Наследноправни односи, посебно у срединама где је родна неједнакост изражена, могу бити додатно оптерећени традицијом која фаворизује мушке наследнике. Жене су често изложене економској зависности, што их доводи у позицију правне и социјалне несигурности након смрти члана породице. Због тога је од кључног значаја оснаживање жена кроз образовање и правну заштиту, како би могле равноправно да остварују своја наследна права и заштите се од потенцијалних злоупотреба и дискриминације (Стојановић 2015: стр. 29.). Проблем се додатно истиче у случајевима где правни систем не препознаје насиље као фактор који би требало да утиче на начин расподеле имовине, чиме се угрожавају права малолетника и доводи у питање њихова будућа економска сигурност. Један од основних изазова у овом контексту јесте питање адекватне заштите малолетних наследника у судским поступцима. Судови често немају довољно механизма да у потпуности процене последице насиља на породичне односе, што може довести до одлука које не одражавају најбољи интерес детета. Поред тога, правни оквир у многим државама не садржи довољно прецизне одредбе које би уредиле наслеђивање у случајевима где је један од родитеља или чланова породице био насилник. У тим ситуацијама, жртве, укључујући децу, могу се суочити са институционалним баријерама које им онемогућавају остварење права на наследство. С обзиром на то да споразумна деоба наследства почива на слободно израженој вољи наследника, може се закључити да је начин расподеле наследне масе резултат њиховог међусобног договора. Међутим, ова воља није неограничена, већ подлеже законским нормама које обезбеђују правичност и спречавају злоупотребе. У случајевима када је наследноправни однос оптерећен родно заснованим насиљем, постоји ризик да поједини наследници, најчешће жене и малолетна лица, буду принуђени да се одрекну свог законског удела услед притисака или манипулације (Евтимов 2015: стр. 332-333.). Значај овог питања нарочито је изражен у контексту међународних правних стандарда, који све више препознају потребу за заштитом права деце у сложеним породичним и наследним ситуацијама. Конвенција Уједињених нација о правима детета (УНИЦЕФ 1989) предвиђа да државе потписнице морају предузети све неопходне мере како би осигурале да се у свим поступцима који се тичу деце у први план ставља њихов најбољи интерес. Република Србија је ратификовала кључне међународне конвенције које се односе на заштиту деце од насиља, чиме је преузела обавезу да обезбеди адекватне механизме за њихову правну и институционалну заштиту. На националном нивоу, унапређен је законски оквир кроз доношење нових прописа и измену постојећих закона, чиме се тежи ефикаснијем санкционисању родно заснованог насиља и његових последица. У протеклим деценијама, поред усвајања стратешких докумената у циљу превенције и сузбијања насиља над децом, успостављени су нови институционални механизми који доприносе њиховој заштити. Посебан значај имају тела попут Савета за права детета и Савета за борбу против трговине људима, као и специјализоване службе попут СОС Дечје линије. Поред тога, институција Заштитника грађана добила је специјализованог заменика за права детета, што представља додатну гаранцију заштите најосетљивијих категорија (Човић 2017: стр. 50.). Међутим, пракса показује да имплементација ових принципа није увек доследна, посебно у случајевима када је насиље тешко доказиво или када жртве немају приступ адекватној правној заштити.

Циљ ових редова није само да анализирају правну заштиту деце у наследним поступцима обележеним родно заснованим насиљем, већ и да осветле дубље друштвене и правне механизме који утичу на остваривање њихових права. Указујући на изазове у примени постојећих норми и препреке у пракси, овај рад тежи да понуди критичко сагледавање правног оквира и предложи реформске мере које би осигурале правичнију и ефикаснију заштиту најосетљивијих чланова друштва.

2. РОДНО ЗАСНОВАНО НАСИЉЕ

Родно засновано насиље је сложен социјални феномен који обухвата низ насилних поступака усмерених на појединце, углавном жене, због њиховог пола или родне улоге у друштву. Ова врста насиља почива на структурним неједнакостима између мушкараца и жена, које су дубоко укорењене у многим културним, економским и политичким системима. Иако се најчешће манифестује кроз физичко и психичко насиље унутар породице, родно засновано насиље може се појавити и у облику економске контроле, сексуалног злостављања, као и ускраћивања основних права и слобода. Према подацима Уједињених нација, свака трећа жена у свету доживела је неки облик физичког или сексуалног насиља, што указује на глобалне размере овог проблема. Сваки од облика насиља укључује примену физичке или психичке присиле, чиме се нарушава како индивидуална безбедност, тако и породични односи. Правни оквир који се односи на родно засновано насиље у Републици Србији заснован је на низу националних и међународних правних инструмената. На националном нивоу, један од кључних закона је Закон о спречавању насиља у породици, који обезбеђује хитне мере заштите жртава насиља, укључујући забрану приласка и удаљавање насилника из домаћинства. Поред тога, Породични закон Републике Србије предвиђа могућност одузимања старатељских права родитељима који су починили насиље, чиме се настоји заштитити добробит деце. Такође, Кривични законик предвиђа посебне одредбе које санкционишу насиље у породици као кривично дело, што указује на озбиљност овог проблема у правном систему Републике Србије (Крстинић, Васиљковић 2019: стр. 68-69). На међународном нивоу, најзначајнији правни документ је Истанбулска конвенција, коју је Србија ратификовала 2013. године. Истанбулска конвенција поставља обавезе државама чланицама да предузму мере како би заштитиле жртве, обезбедиле кривично гоњење насилника и оснажиле механизме за превенцију насиља (Раћић 2021: стр. 277.). Иако постоји солидан правни оквир, у пракси често постоје изазови у примени закона који се односе на родно засновано насиље. Истраживања показују да су судови у многим случајевима склони да насиље у породици третирају као породични или приватни проблем, уместо да га третирају као кривично дело од јавног интереса, управо из страха жртве да призна да трпи насиље или исто прикрива, с тога се оно квалификује као мања породична размирица јер бива тако и представљено. Поред тога, жртве насиља се често сусрећу са стигматизацијом и недостатком подршке у институцијама, што додатно отежава њихов положај. Ово указује на потребу за континуираном едукацијом судија, полиције и социјалних радника, као и на потребу за унапређењем координације између различитих институција које се баве овим проблемом. Деца су често директне или индиректне жртве насиља, па је неопходно да правни систем осигура њихову добробит. Последице којима је дете изложено услед насиља између родитеља су вишеструке и могу оставити трајне психолошке и социјалне последице. Гледајући конфликте и агресивне обрасце понашања у породичном окружењу, дете може развити осећај несигурности, страха и неповерења, доживљавајући свет као непријатељско и небезбедно место. Поред емотивних и психолошких последица, индиректно насиље може утицати на формирање искривљених уверења о породичним односима, стварајући слику да је агресија нормалан или неизбежан начин комуникације. Овакви штетни модели понашања често се репродукују, те постоји ризик да се наслеђују из генерације у генерацију, чиме се одржава континуитет насиља унутар породичних структура (Миљковић 2018: стр. 10.).

3. ПРАВНА ЗАШТИТА ДЕЦЕ У НАСЛЕДНИМ ПОСТУПЦИМА

Према важећим одредбама Закона о наслеђивању Републике Србије, наследно право се остварује на два основа – на основу закона и на основу тестамент. Наслеђивање по закону наступа када оставилац није сачинио тестамент или када тестамент не обухвата целокупну заоставштину, док се наслеђивање по тестаменту заснива на изразитој вољи оставиоца, израженој у форми прописаној законом (Брулић, Шаћировић 2021: стр. 39.). Закон о наслеђивању Републике Србије казује да предмет наслеђивања чини целокупна имовина оставиоца, која обухвата непокретности као што су стамбени и други објекти, покретне ствари, моторна и пловна средства, ваздухоплове, новчана средства, драгоцености, хартије од вредности, као и сва друга имовинска права и релевантне исправе од значаја за оставинску масу (Васиљковић, Крстинић 2019: стр. 58.). Право на сачињавање тестамент има свако лице које је навршило 15 година живота и које је способно за расуђивање. Способност за расуђивање подразумева спознајну зрелост и слободну вољу тестатора, односно усклађеност свести и воље приликом изражавања последње воље. Тиме се обезбеђује да тестамент буде ваљан правни акт којим се располаже сопственом имовином за случај смрти (Раћић 2024: стр. 108.). Наследно право у Републици Србији регулише права и обавезе у погледу расподеле имовине након смрти, али недовољно узима у обзир специфичности породичних односа који су погођени насиљем. Смрћу појединца, поједини правни односи престају, док други прелазе на наследнике или друга лица у складу са законским одредбама. Пренос имовине, као и одређених права и обавеза оставиоца, одвија се кроз оставински поступак, који има кључну улогу у регулисању наследноправних односа. Овај поступак, који се

спроводи пред надлежним судом или другим овлашћеним органом, има за циљ утврђивање наследног права и расподелу заоставштине међу наследницима. У контексту родно заснованог насиља и заштите деце, оставински поступак добија додатни значај, јер се њиме осигурава да права угрожених наследника буду заштићена и да не дође до њихове дискриминације или имовинске обесправљености (Ђорђевић Црнобрња 2011: стр. 48.). У таквим ситуацијама, права деце могу бити угрожена, посебно када један од родитеља или чланова породице користи насиље за остваривање финансијске или имовинске контроле. Један од кључних проблема у овом контексту је неусклађеност између закона који регулишу наслеђе и закона који се односе на заштиту од насиља у породици. Наслеђе је обично третирано као економско питање, док насиље у породици представља социјални и кривични проблем. Међутим, ови аспекти су често међусобно испреплетени, што захтева интегрисан приступ. Злоупотреба имовинских права и моћи, кроз насиље, може значајно оштетити децу, која су посебно рањива када су укључена у правне процесе у којима немају адекватну правну заштиту или глас. Појам „имовина“ подразумева власничка права над покретним и непокретним стварима, као и право њиховог коришћења. У ширем смислу, имовина обухвата различите облике материјалних и нематеријалних права, као што су приходи од рада, право на социјалну и пензијску заштиту, ауторска и сродна права, као и права повезана са хартијама од вредности и другим облицима имовинских интереса. Родитељ који је у потпуности лишен пословне способности није у могућности да управља сопственим правима и обавезама, а тиме ни да заступа интересе свог детета, посебно у питањима која се односе на имовину и наследноправне односе. Уколико родитељ грубо занемарује родитељске дужности или злоупотребава своја права, може бити у целости лишен родитељског права, што укључује и губитак овлашћења за управљање имовином детета. Поред потпуног лишења, правни систем предвиђа и могућност делимичног лишења родитељског права у ситуацијама када родитељ несавесно поступа у вршењу својих дужности. Ово може значити и губитак права на располагање и управљање имовином малолетног детета, у ком случају други родитељ или законски старатељ преузима ову одговорност. Ове мере су усмерене на заштиту дететових имовинских права у наследним поступцима, нарочито у контексту родно заснованог насиља, где постоји ризик да се имовина детета злоупотреби или неправилно расподели на штету његових најбољих интереса (Вагнер-Личеноски 2006: стр. 14,18.). Правна заштита деце у наследним поступцима представља један од кључних изазова у оквиру породичног и наследног права. Деца су често најрањивији учесници у овим поступцима, нарочито када су породични односи поремећени насиљем или дуготрајним конфликтима. Један од главних изазова у заштити дечијих права у наследним поступцима јесте компликованост процеса и недостатак посебних механизма који би омогућили да се деца, као наследници, ефикасно заштите од евентуалних злоупотреба или манипулација. У случајевима када је родитељ насилник, постоји могућност да он или она користи своју законску улогу у поступку како би манипулисао имовином у корист сопствених интереса, на штету детета. Поред тога, често се јављају ситуације у којима насилник злоупотребава дечију рањивост да би извршио притисак на друге чланове породице, што додатно компликује процес наслеђивања. Родитељи, као законски заступници, имају обавезу да штите права и интересе детета у свим правним пословима и поступцима који превазилазе границе његове пословне и процесне способности. У контексту наследних поступака, ова улога добија посебан значај, нарочито у ситуацијама где постоји ризик од родно засноване дискриминације или финансијске злоупотребе. Родитељи су дужни да осигурају да дете не буде лишено својих наследних права, било кроз притиске, манипулацију или погрешно тумачење закона. У случајевима сукоба интереса, када би родитељ могао имати личну корист на штету детета, правни систем предвиђа именовање посебног старатеља како би се очувала права детета и обезбедила правична расподела наследства (Божовић 2020: стр 27.). Иако Породични закон Републике Србије предвиђа могућност одузимања старатељских права родитељима који су починили насиље, у пракси ова мера није увек довољно ефикасна у заштити деце у наследним поступцима. Један од разлога за то је што судови често не уважавају чињеницу да се насиље може наставити кроз злоупотребу имовинских права, чиме се угрожава економска стабилност детета. Осим тога, одређени правни поступци могу трајати годинама, што оставља простор за продужену злоупотребу и манипулацију имовином, а самим тим и настанак значајне штете за малолетне наследнике. Такође, приметан је и недостатак институционалне координације између органа који су задужени за заштиту деце у наследним поступцима. Судови, центри за социјални рад и друге релевантне институције не успевају увек да ефикасно сарађују, што доводи до фрагментираног приступа заштити детета. На крају, културне норме и друштвена стигма која прати жртве родно заснованог насиља често додатно отежавају примену правних механизма. Жртве, укључујући и децу, могу бити изложене притисцима од стране породице или заједнице да не покрећу правне поступке или да одустану од својих права у корист других чланова породице. Ови фактори указују на потребу за даљом реформом и унапређењем примене правних механизма који би осигурали пуну заштиту дечијих права у наследним поступцима.

4. ЗАКЉУЧАК

Заштита деце у наследним поступцима погођеним родно заснованим насиљем представља не само правни, већ и друштвени изазов, који открива дубоко укоренење структурне неједнакости. Наследноправни односи, иако формално неутрални, у пракси често одражавају постојеће социоекономске и родне диспаритете, што малолетнике оставља у положају правне и материјалне несигурности. Успешно решавање наследних спорова у којима је присутно породично или родно засновано насиље захтева интеграцију правних, психолошких, социјалних и других релевантних дисциплина. Традиционални приступи који се ослањају искључиво на правне мере често не могу адекватно да одговоре на сложеност ових ситуација, јер наследни спорови у контексту насиља обично обухватају емоционалне, психолошке и социјалне аспекте који утичу на све укључене стране, посебно на децу. Психолошка подршка и процена су од суштинске важности у ситуацијама где је присутно породично насиље, јер жртве, нарочито деца, могу показивати различите степене трауматизације и могу бити мање способне да учествују у поступку или да заштите своје интересе. Укључивање стручњака из области психологије омогућава детаљну процену емоционалног и психолошког стања деце, као и њихове спремности да учествују у процесу наслеђивања, а може бити кључна у ублажавању стреса и трауме коју деца могу искусити током дуготрајних правних спорова. Социјални радници играју важну улогу у заштити деце у наследним споровима погођеним насиљем. Њихово учешће у процесу омогућава дубљу анализу породичних односа, као и процену потенцијалних ризика за децу уколико се спор настави. Правни стручњаци, укључујући судије, адвокате и нотаре, такође морају бити упознати са специфичностима случајева насиља, како би правилно примењивали законске норме које штите децу и друге рањиве чланове породице. Сложеност правних поступака у овим ситуацијама подразумева потребу за детаљним познавањем не само наследног права, већ и права деце и мера заштите жртава насиља. Такође, један од важних аспеката интердисциплинарног приступа је едукација. Правници и судије морају бити континуирано едуковани о сложеним питањима везаним за насиље у породици и права деце, док би психолози и социјални радници требало да разумеју основне правне процедуре како би могли адекватно да подрже процес. Размена знања и искустава између професионалаца различитих дисциплина омогућава интеграцију различитих перспектива и стварање свеобухватнијих решења која ће у потпуности узети у обзир најбоље интересе детета.

ЛИТЕРАТУРА

- Божовић, А. (2020). *Имовински односи детета и родитеља*, мастер рад, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Правни факултет, Косовска Митровица
- Брулић, Х., Шаћировић Џ. (2021). *Законско наслеђивање према прописима Републике Србије*, Универзитетска мисао – часопис за науку, културу и умјетност, вол. 20. Универзитет у Новом Пазару, Нови Пазар
- Васиљковић, Ј., Крстинић, Д. (2019). *Порез на наслеђе у Републици Србији*, Економија - теорија и пракса 12 (2), ФИМЕК, Универзитет Привредна академија, Нови Сад
- Вагнер-Личеноски, С. (2006). *Имовина детета – управљање, коришћење и располагање*, Право – теорија и пракса, број 11-12, Универзитет Привредна академија, Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад
- Евтимов, И. (2015). *О споразумној подели наследства у упоредном праву*, Зборник радова Правног факултета у Нишу, број 69, год LIV, Ниш
- Крстинић, Д., Васиљковић, Ј. (2019). *Облици насиља у породици*, Право – теорија и пракса, бр. 07-09, Универзитет Привредна академија, Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад
- Миљковић, К. (2018). *Начини државне реакције на насиље у породици*, мастер рад, Универзитет у Нишу, Правни факултет, Ниш
- Рачић, А. (2021). *Насиље нас децом*, Мегатренд ревија, вол. 18. бр. 2. Универзитет Мегатренд, Београд
- Рачић, А. (2022). *Наследничка изјава – правно дејство*, Мегатренд ревија, вол. 19. бр. 2. Универзитет Мегатренд, Београд
- Рачић, А. (2024). *Право наслеђивања у истополним заједницама у Републици Србији*, Мегатренд ревија, вол. 21. бр. 1. Универзитет Мегатренд, Београд
- Стојановић, М. (2015). *Родно засновано насиље од првих људских група до савременог доба*, мастер рад, Универзитет у Нишу, Правни факултет, Ниш
- Човић, А. (2017). *Права детета – Еволуција, реализација, и заштита*, Институт за упоредно право, Београд
- Ђорђевић Црнобрња, Ј. (2011). *Наслеђивање између обичаја и закона*, Етнографски институт САНУ, посебна издања, књига 75. Београд

УНИЦЕФ (1989). *Конвенција о правима детета*,
<https://www.unicef.org/serbia/media/3186/file/Konvencija%20o%20pravima%20deteta.pdf> Приступљено
07.03.2025.